

Marta Michałowska

Ars Sacra et Restauratio

Ochrona Zabytków 46/1 (180), 105-106

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARS SACRA ET RESTAURATIO

ARS SACRA ET RESTAURATIO, pod red. Jerzego Kowalczyka, Warszawa 1992, s. 316, il. 93 (Materiały konferencji naukowo-konserwatorskiej *Ars sacra et restauratio* zorganizowanej przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Komisję Episkopatu ds. Sztuki Sakralnej i Klasztor OO. Paulinów na Jasnej Górze, 5-7 grudnia 1991 r.)

Otrzymaliśmy do rąk kolejną pozycję wydawniczą Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków w Polsce pt. *Ars sacra et restauratio*. Dzięki staraniom redaktora tej książki Jerzego Kowalczyka w niespełna rok po zorganizowaniu na Jasnej Górze ogólnopolskiej konferencji naukowo-konserwatorskiej pod tym tytułem ukazuje się publikacja referatów. Książka została zadedykowana: „Pamięci Księdza kanonika Stefana Tomaszewicza zasłużonego konserwatora archidiecezji poznańskiej członka honorowego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków”. Przesłanie to wskazuje poniekąd głównych odbiorców książki, dla których jest przeznaczona i sugeruje jej zawartość merytoryczną.

Głównym celem pomysłodawców konferencji, której trwałym efektem jest omawiana publikacja, było jak sądzę nie tylko ukazanie przeglądu różnorodnej problematyki konserwacji dzieł sztuki sakralnej, ale przede wszystkim upowszechnienie pewnych trudnych i delikatnej natury kwestii, jak konieczność opieki, ochrony, zabezpieczenia, pielęgnacji i właściwych działań konserwatorskich na wybranych przykładach obiektów stanowiących sakralne dziedzictwo kulturowe. W związku z powyższym w książce oprócz prezentacji prac konserwatorskich ważne miejsce zajmują relacje księży sprawujących pieczę administracyjną i konserwatorską nad zabytkami sakralnymi.

Układ książki podyktowany został porządkiem konferencji i hierarchią treści, ale widać w nim także wpływ podziału na bloki tematyczne, choć szkoda, że nie dość konsekwentnie zrealizowany. I tak, na początku znalazły się teksty okolicznościowe (Powitanie uczestników konferencji przez generała Zakonu OO. Paulinów O. Jana Nalaskowskiego i list ministra kultury i sztuki Marka Rostworowskiego), na końcu, co jest rzadkością w publikacjach tego typu — dyskusja wraz z podsumowaniem obrad oraz załączniki, szczegółowy prze-

bieg i pokłosie konferencji, zaś środkową część wypełniają teksty 21 referatów. Przy pracach zbiorowych, a zwłaszcza o tak dużej liczbie 20 autorów o zróżnicowanej kondycji naukowej i profesjonalnej, nielata jest jasna ocena merytoryczna książki i jej znaczenie dla polepszenia stanu opieki nad zabytkami sakralnymi. Nie wnikając w walory erudycyjne i wartości warsztatu naukowego poszczególnych autorów, gdyż z uwagi na wielość artykułów wychodzi to poza ramy niniejszej recenzji, chcę tylko wskazać kierunki rozważań, zwrócić uwagę na najistotniejsze treści i cele tej publikacji.

Ochrona, opieka, troska o zachowanie i bezpieczeństwo dzieł sztuki sakralnej, praktyczne działania konserwatorskie na różnych rodzajach obiektów oraz problematyka konserwacji i ochrony zabytków w dziejach Kościoła i jej początki w Polsce to główne nurty rozważań w omawianej książce. Niektóre z nich często przenikają się wzajemnie lub są omawiane integralnie w jednym artykule. Najbardziej znamienne i interesujące w tej publikacji są artykuły ks. Janusza Pasierba, Andrzeja Majdowskiego, Tadeusza Chrzanowskiego, Jerzego Kowalczyka, przedstawiające historyczne, teoretyczne, dydaktyczne, ikonologiczne i empiryczne aspekty konserwacji dzieł sztuki sakralnej i ich ochrony. Syntetyczne i ważne dwa artykuły Janusza Pasierba ujawniają wielki wkład Kościoła w dzieje konserwatorstwa oraz szczegółowy, kompletny program nauczania ochrony zabytków w seminariach duchownych. Andrzej Majdowski przytaczając poglądy na konserwację zabytków architektury sakralnej w Królestwie Polskim przełomu XIX i XX w. ukazuje skrupulatnie i rzeczowo ewolucyjną drogę zrozumienia idei ochrony dzieł sztuki dawnej w Polsce — od początków swoiście pojmowanego nadzoru konserwatorskiego i powstania struktur o charakterze konserwatorskim, przez piśmiennictwo i wypowiedzi na ten temat, aż do pierwszych prób kodyfikacji problematyki w 1909 i 1911 r. Jerzy Kowalczyk opisując swe wieloletnie spostrzeżenia i doświadczenia konsultanta konserwatorskiego w diecezji lubelskiej omawia bez ostonek skandale i błędy konserwatorskie, częsty brak wyczucia, dbałości i pieczy nad zabytkami różnych rodzajów, przeciwstawiając tym smutnym i niepokojącym faktom świetne i bardzo pozytywne przykłady współpracy z rządcami parafii i konserwatorami diecezjalnymi. Istotnym dopełnieniem powyżej omówionych artykułów, a zarazem zaleceniem do pojmowania i stosowania w praktyce, są rozważania ikonologiczne o budowlach sakralnej Tadeusza Chrzanowskiego. Kreśli on obraz świątyni

jako dzieła integralnych powiązań materiałowych, stylistycznych, czasowych i programowych o niepowtarzalnych walorach historycznych, artystycznych i estetycznych, jako dzieła harmonijnego zjednoczenia formy i treści ideowych, które jako takie powinno być postrzegane i utrzymywane przez rządców kościołów. Praktyczne i osobiste nawiązanie do tekstu T.Chrzanowskiego stanowi artykuł ks. Stanisława Bogdanowicza o rozumieniu funkcji i obowiązków rządcy zabytkowego kościoła. Z mieszanymi uczuciami jednakże, mimo słusznego przekonania, czyta się część tego tekstu dotyczącą kwestii rewindykacji obiektów sakralnych z Muzeum Narodowego w Warszawie do kościołów diecezji gdańskiej. Charakter głębokiej, osobistej refleksji i zadowolenia z dokonań profesjonalnych mają dwa artykuły księży—konserwatorów diecezjalnych — Stefana Tomaszewicza i Romana Kostynowicza. Bogate i różnorodne zagadnienia praktycznej konserwacji, problemy odbudowy, ochrony i bezpieczeństwa zabytków sakralnych prezentują pozostałe artykuły, przeważnie po dwa z każdej dziedziny. O. Jan Golonka i Wojciech Kurpiak ukazują szczegółowo dzieje konserwacji obrazu *Matki Bożej Jasnogórskiej* i zabiegi konserwatorskie przy tymże, i choć tematyka ta jest dość znana z licznych publikacji i sesji, to poszerzone jej przedstawienie w takiej książce stanowi persewerację wciąż istniejących niespodzianek badawczych nawet w tak dobrze poznanym obiekcie, jakim jest wizerunek *Czarnej Madonny*. Dwa obszernie artykuły poświęcone są architekturze sakralnej, Marian Kornecki pisze o znaczeniu, różnorodnych zagrożeniach i perspektywach zachowania drewnianych kościołów w Polsce, a Ryszard Brykowski — o uwarunkowaniach historyczno-politycznych i wielkich trudnościach odbudowy świątyń na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej. W oparciu o nazbyt liczne cytaty i niestety też powtórzenia faktów omówionych już w artykule J. Pasierba, tematykę prawną, dokumentów i ustawodawstwa kościelnego w zakresie ochrony zabytków porusza Ewa Michalewicz. O konieczności dobrej dokumentacji i ochrony argentiów kościelnych zwięźle i stanowczo przypomina Michał Gradowski, a o konkretnych zabiegach konserwatorskich przy zabytkach złotnictwa z uwzględnieniem ich złożonych struktur, krótko i jasno pisze Władysław Ślesieński. Artykuł Jana Świeczyńskiego ukazuje przestępczość przeciwko sakralnym dobrom kultury w ujęciu historyczno-kryminalistycznym. Zagrożenia sztuki sakralnej pożarem, kradzieżą, wandalizmem oraz działania zapobiegawcze tymże i wysoce nie zadowalający stan bezpieczeństwa kościołów przedstawia Jacek Rulewicz.

Ars sacra to nie tylko architektura, malarstwo, rzeźba, złotnictwo, którym zresztą poświęcają głównie uwagę historycy

sztuki, konserwatorzy i rządcy kościołów, ale też pozostałe dziedzictwo kulturowe związane z *sacrum* miejsca, co już sporadycznie bywa przedmiotem zainteresowania zarówno teoretyków, jak i praktyków. Dlatego też z zadowoleniem należy przyjąć opublikowanie tematów rzadko poruszanych, dotyczących dziedziny zbyt mało chronionych i zaniedbanych konserwatorsko wskutek niedoceniań lub niedostrzegania ich walorów technologicznych i artystycznych. I tak, za pilną potrzebą ochrony szat liturgicznych i ich prawidłowej konserwacji w Polsce — w oparciu o wypróbowane metody szwajcarskiej pracowni Abegg Stiftung — mocno przemawia artykuł Anny Pankiewicz. Sugestywny i zwarty tekst Wiktora Łyjaka mówi o znikomym stanie polskiego posiadania zabytkowych organów (do 1914 r.), instruuje o należytych ich traktowaniu przez użytkowników oraz nawołuje do przymusu ratowania tych bardzo nielicznych instrumentów od zagłady przez ulepszenie systemu ochrony i konieczną konserwację. Cmentarz jako zespół elementów zintegrowanych, stanowiący przedmiot wieloaspektowej troski konserwatorskiej i problemy jego dalszego istnienia, a więc ocalenia, zachowania i funkcjonowania przedstawia z wielką rozwagą i zaniepokojeniem Tadeusz Rudkowski. Wreszcie ostatni artykuł Andrzeja Michałowskiego, o założeniach ogrodowych Jasnej Góry dawniej i obecnie, unaocznia panoramę krajobrazu kulturowego, ukształtowanego w oparciu o zmieniające się funkcje wzgórze i planistyczne inicjatywy miejskie, a więc w efekcie potrzeb *sacrum* i *profanum* oraz przedstawia zamysł uczytelnienia tych treści w planowanej rewaloryzacji założenia klasztorne. Jasna Góra, ten jedyny w swoim rodzaju organizm, bardziej kamienny niż zielony ogród *sacrum* dla Palladium Polskiego — to wielce wymowne i trafne zakończenie tematyki książki *Ars sacra et restauratio*.

Waga merytoryczna konferencji jasnogórskiej, a w rezultacie publikacji *Ars sacra et restauratio* nawiązuje do przedwojennych zjazdów konserwatorskich, na których wypracowywano zasady postępowania i ujednoczono poglądy tego środowiska. Sądzę, że to świadoma działalność Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków pragnącego odrodzić te tradycje, gdyż jest to trzecia już ważna publikacja, po książkach: *Konserwator i zabytek* (1991), oraz *Architektura i urbanistyka w krajobrazie historycznym Królestwa Polskiego 1815-1914* (1992). Należy oczekiwać, iż omawiana wyżej publikacja, adresowana do osób, którym leży na sercu ochrona i konserwacja wielkiej sakralnej spuścizny historycznej, stanowić będzie jeden z pierwszych kroków w rozwijaniu tego wielce złożonego problemu.

Marta Michałowska